

Kansantaloustieteen opetuksessa uudistamistarpeita*

Martti Vihanto

Kansantaloustieteen dosentti

Turun kauppakorkeakoulu

1. Tiedekin voi epäonnistua

Yksikään tieteenala ei pysty täyttämään täydellisesti yhteiskunnan sille asettamia odotuksia. Syyt tieteen epäonnistumiseen ovat samankaltaisia kuin yhteiskunnallisten instituutioiden kohdalla yleensä. Kansantaloustieteessä puhutaan *market failure* ja *government failure* -tapauksista kulloisenkin epäkohdan luonteen mukaan. Tieteessä ei päästä näitä ongelmia pakoon sen paremmin kuin muualla yhteiskunnassa.

Instituution epäonnistuminen saattaa johtua *lock-in* -ilmiöstä. Evolutionaarisen taloustieteen oppikirjaesimerkki kehityksen lukkiutumisesta epäedulliseen asentoon on *QWERTY*-näppäimistö (David 1985, 270). Järjestelmä saattoi 1800-luvun lopulla olla silloin kuviteltavissa olleista vaihtoehdoista paras. Polkuriippuvuudesta johtuen järjestelmä on edelleen käytössä, vaikka ensin kirjoituskoneiden ja sit-

temmin tietokoneiden tekninen kehitys on tehnyt siitä vanhentuneen. Standardista luopuminen saattaisi olla kaikkien yhteisen edun mukaista, mutta kenenkään ei kannata siirtyä uuteen ennen kuin riittävän moni muu on tehnyt saman päätöksen.

Vastaavanlainen epäsuotava ilmiö on mahdollinen myös tieteessä. Tieteenalan ongelmat voivat olla yleisessä tiedossa ja opettajat periaatetasolla yksimielisiä uudistamistarpeista. Kirjojen vaihtaminen tutkintovaatimukseen olisi helppo ja nopea tapa aloittaa uudistukset. Yksikään yliopisto ei ehkä ryhdy toteuttamaan muutosta, jos omien opiskelijoiden pelätään kärsivän kilpailuhaittaa myöhemmin jatko-opinnoissa muista yliopistoista valmistuneiden rinnalla. David J. Teece (1984, 102) puhuu *systemi-innovaatiosta*, kun uutuus tai uudistus edellyttää onnistuakseen sopeutusta ja säätöä koko järjestelmässä eikä vain sen yhdessä osassa.

Kansantaloustiedettä ja sen käytäntöjä on arvosteltu vuosikymmenien ajan sisä- ja ulkopuolelta sekä Suomessa että kansainvälisesti. Professorini ja väitöskirjani ohjaaja Veikko Rei-

* Artikkelin perustuu esitykseen Aboa Centre for Economics -tutkimusseminaarissa 30.5.2006 Åbo Akademiassa. Kuitin kommentteista, joita Faiz Alsubail, Hannes Kaadu, Samuli Leppälä ja Elias Oikarinen sekä Otto Toivanen Aikakauskirjan toimituksesta ovat ystävällisesti antaneet artikkelin aikaisempiin versioihin.

nikainen (1982, 343) tarkastelee *Kansantaloudellisen aikakauskirjan* artikkelinsa alussa 1970-luvulla ulkomailla käytyä keskustelua kansantaloustieteen kriisistä. Silloin oltiin huolestuneita teorian ja empirian välisestä ”vakavasta epäsuhdasta” sekä substanssikysymysten jäämisestä ”tiettyjen muotovaatimusten jalkoihin”. Kuluneiden vuosikymmenien aikana on tapahtunut myönteistä kehitystä, mutta yhä taloustiede näyttää pysyttelevän liian etäällä empiirisestä todellisuudesta ja pitävän matemaattikkaa ylikorostetussa asemassa.

Tämän artikkelin tavoitteena on tarkastella kansantaloustieteen ongelmia ja mahdollisia kehittämissuuntia erityisesti opetuksen kannalta. Yliopistoissa opettajat ovat yleensä samalla tutkijoita, ja opetuksen kehittämistarpeet käyvät käsi kädessä tutkimuksen uudistamisen kanssa. Pidän epäkohtien tärkeimpänä syynä taloustieteessä tavanomaista rajoittumista vain rationaalisen valinnan logiikkaan sen sisällön erittelyn sijaan. Seuraavassa kappaleessa tarkastelen erityisesti oppikirjoissa viljeltyä rationaalisen valinnan logiikkaa sekä siihen liittyviä ongelmia. Toinen keskeinen syy taloustieteen ongelmiin on empirian rajoittuminen pelkästään tietyillä kvantitatiivisilla menetelmillä saatua tietoon. Kappaleessa 3 tuon esille monipuolisen metodivalikoiman tarpeen erityisesti taloustieteen soveltamisen opettelussa. Artikkelin lopussa tarkastelen taloustieteen omilla malleilla syitä uudistusten vastustukseen sekä luon vielä lyhyen silmäyksen tulevaisuuteen.

2. Keinojen ja tavoitteiden rationaalisuus

Taloudellisen ajattelutavan määrittävä piirre on oletus ihmisten rationaalisuudesta. Ominaista kansantaloustieteelle on myös pyrkimys

selittää yhteiskunnallisia ilmiöitä niiden takana olevien yksilötason päätösten tai valintojen avulla. Esimerkiksi sosiologiassa selittämisen kohteeksi riittää pelkkä firman kahvihuone, jossa ihmiset vain ovat ja asioita tapahtuu.

Tavanomaisessa kielenkäytössä rationaalisuus viittaa sekä toiminnan tavoitteiden valinnan että niihin pääsemiseksi tarvittavien keinojen käytön järjestykseen. Maallikon mielestä on yhtä tyhmää maksaa liikaa esimerkiksi vaatekappaleesta, jonka tarvitsee välttämättä päälle, kuin ostaa hetken mielijohdeesta markkinahinnalla turhaa tavaraa kaappiansa nurkkiin lojumaan.

Kansantaloustieteen ongelmana ei ole rationaalisuusoletus sinänsä, vaan vakiintunut menettely rajoittua keinojen ja niiden käytön johdonmukaisuuden analyysiin. Ihmisten tavoitteet oletetaan silloin annetuiksi tai eksogeeniksi (Vihanto 2001, 88). Tämän metodologisen valinnan kiistaton etu on mahdollisuus rakentaa aksiomaattisia tasapainomalleja, joiden avulla voidaan keskittyä valintojen syiden tarkasteluun sijaan pelkästään *valinnan logiikkaan*. Varjopuolena on mallien tautologisuus, joka heikentää niiden kytkentöjä käytännön talouselämään. Käytän seuraavassa ongelman valaistamiseksi George J. Stiglerin ja Gary S. Beckerin (1977, 76) esimerkkiä henkilöstä, jolla on mieltymys tuhopolttoihin.

Oletetaan, että rikoksentehtäjän kiinnijäämisriski kasvaa sen seurauksena, että poliisi suuntaa enemmän voimavaroja rikostutkintaan tuhopolttojen yleistymisen vuoksi. Jos esimerkiksi henkilö jatkaa puuhiaan niin kuin ennenkin, havainto on aina selitettävissä tiedonhankinnan korkeilla kustannuksilla, preferenssien muuttumisella tai jollain muulla tavalla. Yhtä helppo on keksiä selityksiä sille, miksi pyromaani ostaa tarvitsemansa paloöljyn aina sa-

malta kauppiaalta, vaikka viereiseltä kilpailijalta saisi samalla hinnalla parempaa.

Yleinen tapa päästä eroon odotetun hyödyn teorian tautologioista ja kehäpäätelmistä on olettaa, että taloudenpitäjien ainoa tavoite on oman varallisuutensa lisääminen. Kutsun oletukselle pohjautuvaa oppirakennelmaa *homo oeconomicus* -teoriaksi ja käytän siis käsitteen kapeaa määritelmää. Teorian mallit menestyvät usein huonosti empiirisessä testauksessa (Andersson 2006, 67). Laboratoriokokeissa on esimerkiksi havaittu, että *ultimatum*-pelissä koehenkilöt hylkäävät itselleen edullisia jakoehtoja ja toimivat *homo oeconomicus* -teorian kannalta epärationaalisesti. Autistista oireyhtymää potevien henkilöiden käyttäytyminen tosin on lähellä teorian ennustetta (Halko 2006, 8). Niin ikään tiedetään, että julkishyödyke-eksperimenteissä koehenkilöt pitäytyvät sellaisissakin lupauksissa, jotka eivät millään tavoin sido heitä. Halu välttää syyllisyyden tunteita on yksi mahdollinen selitys tähän anomaliaan (Miettinen 2006, 6).

Evoluutiobiologisen tutkimustiedon perusteella sukupuolella on ennustettavia vaikutuksia suhtautumisessa rahaan ja perhearvoihin (Kanazawa 2006, 97). Ajattelemisen aihetta antavat myös tutkimustulokset, joiden mukaan sosiaalisuudella ja yhteistyökyvyllä on saattanut olla ratkaiseva merkitys ihmislajin kehitykselle biologisen evoluution eloonjäämiskamppailussa (Fuentes 2004, 716). Kansantaloustiede ei voi ohittaa tällaisia empiirisiä havaintoja olankohautuksella tai mainitsemalla niistä vain alaviitteissä.

Vanhastaan on ajateltu, että jos kenenkään niin institutionaalisten sijoittajien käyttäytyminen vastaa *homo oeconomicus* -teorian ennusteita. Richard H. Thaler (1999, 12) kumoaa ajatuksen artikkelissaan, jossa hän kutsuu be-

havioristista rahoitusta ”agnostiseksi” lähestymistavaksi rahoitusmarkkinoiden tutkimuksessa. Hän päätyy ennustamaan, että ennen pitkää rahoitustutkijat sisällyttävät käyttäytymisessä havaitut lainalaisuudet malleihinsa, koska muu menettely olisi ”epärationalista”. Uudenlaiset mallit aiheuttavat muutoksia myös käsitteissä, joiden täsmälliseen määrittelyyn on kiinnitettävä murrosvaiheessa tarpeellista huomiota.

Oppikirjoissa on edelleen tavallista, että rajoittuneeseen rationaalisuuteen ja päätöksenteon psykologiaan viitataan vain ohimennen. Esimerkiksi Kansantaloustieteen valtakunnallisen jatkokoulutusohjelman (KAVA) käyttämässä mikroteorian kirjassa mainitaan ensin Allais’n ja Machinan paradoksit ja todetaan sitten, että kaikesta huolimatta odotetun hyödyn teoria on edelleen kansantaloustieteessä ”vallitseva” (Mas-Colell ym. 1995, 181). Oppikirjat laahaavat kehityksen perässä, ja opettajan suurin ongelma saattaa olla ajantasaisen tekstin löytäminen kursseihinsa.

Keino välttää teorian muokkaaminen empiirisen näytön osoittamiin suuntiin on tulkita *homo oeconomicus* -oletukseen perustuva teoria normatiiviseksi. Taloudenpitäjien siis *pitäisi* toimia niin, että heidän omat voittonsa maksimoituvat. Ariel Rubinstein (2006, 3) esittää *survey*-menetelmällä saadun, ennestään tunnetun tutkimustuloksen, jonka mukaan kansantaloustieteen opiskelijat näyttäisivät tosiaan oppineen pitämään oletusta normina. Tutkimuksen mukaan he olivat esimerkiksi filosofian opiskelijoita selvästi taipuvaisempia toteuttamaan joukkokirtisanomisia kannattavassa yhtiössä, jos voitto vain saadaan tällä tavoin vielä suuremmaksi. Toinen mahdollinen selitys havainnolle on *sorting*: kansantaloustiedettä opiskelemaan valikoituu voitontavoitteluun hyväksyvästi suhtautuvia nuoria, joiden aatemaail-

massa solidaarisuus, muista huolehtiminen ja sosiaalisten epäkohtien korjaaminen ovat takalalla.

Itsekäs voitontavoittelu johtaa usein yhteiskunnan kokonaisedun kannalta hyviin tuloksiin esimerkiksi sen vuoksi, että fyysinen pääoma saadaan siirtymään kulloinkin arvokkaimpaan käyttöön. Toisaalta moraaliton opportunismi ja siitä seuraava luottamuksen häviäminen ovat sosiaaliselle pääomalle tuhoisia (Hjerpe 2003, 266). Ilman empiirisen tiedon apua on uskaliaasta mennä arvioimaan nettovaiikutusta ja päättämään, kelpaako *homo oeconomicus* -oletus ja sen minä–minä -ihmiset normatiivisen teorian perustaksi. Kansantaloustieteilijöiden olisi syytä olla vakavasti huolissaan, jos oletukset itsekkyydestä ja ahneudesta alkavat toteuttaa itse itseään huonolla tavalla ja johtavat juuri sellaisiin tehokkuustappioihin, joiden pienentämiseksi taloustieteeltä odotetaan toimintasuosituksia (Ferraro, Pfeffer ja Sutton 2005, 19). Kansantaloustiede kouluttaa silloin opiskelijoista, Amartya Senin (1977, 336) provosoivaa termiä käyttäen, *sosiaalisia idiootteja*, jotka oppivat suoriutumaan konstikkaista laskutehtävistä, mutta jäävät vaille tunneälykkyytensä kehittymistä.

Keskeinen syy oletusten yksipuoliseen valintaan on epäilemättä ollut pyrkimys yhtenäiseen ajatusrakennelmaan, jota taloustieteilijä voi soveltaa kaikkien yhteiskunnallisten ilmiöiden selittämisessä (Vihanto 2006, 230). Kansantaloustieteilijät pitävät tätä usein tieteenalansa kilpailuetuna ja jopa ydinkyvyykkytenä suhteessa muihin yhteiskuntatieteiisiin. Toisaalta Reinikainen (1982, 351) toteaa, että yleismallipyrimys on ”talusteorian perusluonteelle vieras”.

Yhtenäisteoria voi tarkoittaa rajoittumattoman rationaalisuuden aksiomaattista teoriaa,

jolloin taloustieteen tehtäväksi jää pelkästään valinnan logiikan erittely. Tämä ei ole aikoihin vastannut kansantaloustieteelle asetettuja vaatimuksia. Jos se viittaa *homo oeconomicus* -oletukselle rakennettuihin malleihin, tieteenala on heikoilla, koska mallit läpäisevät empiirisen testin vain joissakin tapauksissa. Kokeellisen tutkimuksen perusteella tiedetään, että esimerkiksi julkishyödykkeiden rahoittamisessa ihmiset eivät ole teorian mukaisia itsekkäitä vapaa- matkustajia (Marwell ja Ames 1981, 307). Kun tällaisista testaustuloksista välittämättä samaa teoriaa sovelletaan yhtäläisesti kaikkiin tapauksiin, seurauksena on systemaattisia virheitä sisältävä oppirakennelma ja sen pohjalta johdettujen politiikka- ja muiden toimintasuosittelusten epäluotettavuus.

3. Soveltamistaitojen merkitys

Edellä olen pyrkinyt todistelemaan, että kansantaloustieteen opiskelijoiden pitäisi oppia tuntemaan monille erilaisille oletuksille perustuvia teorioita. Lisäksi heidän olisi saatava tarpeelliset valmiudet teorioiden soveltamiseen käytännön päätöstilanteissa. Myös tässä kentässä on uudistamistarpeita.

Kansantaloudellisen aikakauskirjan päätoimittaja Matti Pohjola (2006, 4) toteaa pääkirjoituksessaan: ”Kenenkään vastuualueeseen ei näytä kuuluvan päätöksentekoa välittömästi tukevan ja perustutkimuksen väliin jäävä soveltava taloudellinen tutkimus.” Teorian ja politiikan välinen kuilu näkyy myös kansantaloustieteen opetuksessa. Koulutukseen kuuluu kaikissa yliopistoissa harjoitustyöskentelyä, mutta se sisältää jotain muuta kuin teorioiden soveltamisen ja käytännön ongelmanratkaisun harjoittelua. Helsingin yliopiston kansantaloustieteen opiskelija kirjoittaa samassa Aikakaus-

kirjan numerossa, että harjoitusryhmissä ”käydään läpi luennoitsijan antamia kotitehtäviä, jotka ovat miltei poikkeuksetta matemaattisia laskutehtäviä” (Alsuhail 2006, 104).

Milton Friedman (1953, 3) jakaa tunnetun metodologiaesseeensä ensimmäisessä lauseessa kansantaloustieteen kolmeen osaan John Neville Keynesiä lainaten. Nämä ovat positiivinen taloustiede, normatiivinen taloustiede ja edellisten käyttötaito eli *art*. Kansantaloustieteen opetuksen uudistaminen lähemmäs empiriaa edellyttää määrätietoista panostusta luettelon kolmanteen osa-alueeseen (Colander 1992, 196). Siinä on kysymys taloudessa esiintyvien ilmiöiden tulkinnasta, havaittujen ongelmien syiden määrittämisestä, korjaavien toimenpiteiden suunnittelusta ja muusta soveltavasta taloustieteestä.

Suurin osa kansantaloustieteen opiskelijoista sijoittuu valmistumisensa jälkeen käytännön työtehtäviin. Heidän on tärkeää paitsi tuntee malleja myös osata soveltaa niitä konkreettisisa päätöstilanteissa. Tutkimustyöhön hakeutuvista ekonomisteista osa voi erikoistua työnjaon periaatteiden mukaisesti pelkästään teoreettisten mallien rakentamiseen. Tällaisten spesialistien olisi pysyteltävä omalla tontillaan ja jätettävä käytännön työ sen osaajille. Näin meneteli Mikko Puhakan (2002, 146) mukaan optimointiteorian merkittävä kehittäjä ja tuore nobelisti Gerard Debreu vuonna 1983, kun tältä kysyttiin Yhdysvaltain makrotalouden tilasta ja tarpeesta sen korjaamiseen.

Kansantaloustieteen opetuksessa olisi käytettävä hyväksi kaikilla tunnetuilla empiirisen tutkimuksen menetelmillä saatua tietoa talouden toiminnasta (Vihanto 2005, 9). Pidän Turun kauppakorkeakoulussa jatko-opintokurssia taloustieteen metodologiasta (www.tse.fi/yltalous/kt/mvihanto/meto.htm), ja korostan

siinä kaikkien menetelmien hyödyllisyyttä. Menetelmien käyttöä tulisi myös harjoitella. Inspiroiva *case* tulospalkkauksen soveltamisesta sopii mikroteorian kurssille, kunnan talousjohtajan puolistrukturoitu haastattelu kandidaatin-tutkielmaan ja ympäristöarvoja luotaava loma-ketutkimus pro graduun. Kosketusta käytäntöön saadaan myös kutsumalla kurseille vierailuluennoitsijoita sekä järjestämällä ekskursioita yrityksiin ja julkisen hallinnon virastoihin.

Opiskelijoita olisi kannustettava seuraamaan aktiivisesti yhteiskunnallisia ilmiöitä päivän- ja talouslehdistä sekä laatimaan itse niihin kansanomaisia kirjoituksia opintojen myöhemässä vaiheessa. Kansantaloustieteen opiskelua tukee myös työharjoittelu samoin kuin valittua suuntautumista tukevat sivuaineopinnot. Psykologia, historia ja oikeustiede ovat tulevalle ekonomistille hyödyllisiä sivuaineita. Oman tieteenalan oppihistorian tuntemus on tarpeen pelkästään yleissivistyksen kannalta.

Usein vaikuttaa siltä, että empiirinen tutkimus tarkoittaa kansantaloustieteilijöiden kielenkäytössä ainoastaan tilastollisten ja niistäkin vain joidenkin tiettyjen menetelmien käyttöä (Vihanto 2006, 228). Tämä selittyy ainakin osittain sillä, että tieteen ideaali on kopioitu luonnontieteistä, ja tärkeänä pidetään yksittäisten väittämien testausta tai oikeaksi todistamista. Todellisuudessa yhteiskunnalliset ilmiöt ovat tavoitteeseen pääsemiseksi liian kompleksisia. Niinkin yksinkertaisen väittämän kuin kysynnän lain oikeaksi todistaminen on toivoton tehtävä, koska tutkija ei pääse kontrolloimaan kaikkia vaikuttavia tekijöitä.

Ihmisten käyttäytymisessä esiintyviä lainalaisuuksia, kuten edellä mainittuja anomalioita, pystytään usein testaamaan menestyksellä laboratoriokeissa. Kansantaloustiede ei ole

kuitenkaan kiinnostunut ihmisen toiminnasta sinänsä, vaan sen yhteiskunnallisista ja erityisesti tahattomista seurauksista. Esimerkiksi yliopistojen palkkausjärjestelmän uudistuksissa olisi tärkeä tietää, miten ne muuttavat pitkällä tähtäyksellä opettajien taipumusta osallistua julkishyödykeluontoiseen toimintaan, alalle valikoitumiseen sekä lopulta opetuksen sisältöön. Tällaisten välillisten vaikutusten ymmärtämiseksi kaikki empiirisen tutkimuksen menetelmät ovat tarpeen.

4. Muutosvastarinta ja sen kohtaaminen

Olen edellä kosketellut kansantaloustieteen opetuksen uudistamistarpeita lähinnä niiden kokemusten pohjalta, joita olen saanut omassa opetus- ja tutkimustyössäni. Uudistusten toteuttaminen voi osoittautua käytännössä hitaaksi ja vaivalloiseksi prosessiksi. Seuraavassa tarkastelen kansantaloustieteen omilla malleilla, miksi muutosten toteuttaminen törmää usein vastarintaan.

Opettajan ja tutkijan uralle aikovan kansantaloustieteen jatko-opiskelijan olisi perehdyttävä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa niihin oppisuuntiin ja menetelmiin, joihin erikoistumista hän suunnittelee tulevissa julkaisuissaan. Erikoistumispäätös on syytä harkita huolellisesti, sillä siihen sisältyy runsaasti epävarmuutta ja virheiden mahdollisuuksia. Tässä vaiheessa olevilta voi kohtuudella odottaa ainoastaan sovinnaisia ratkaisuja, koska muutoin kohtalona on Mark Blaugin (1997, 7) tarkoittama ”akateeminen Siperia”. Jos opiskelija on kaikesta huolimatta valmis ottamaan riskejä ja lähtemään valtavirrasta poikkeavaan suuntaan, ohjaajalla on suuri vastuu vaihtoehtojen punnitsemisessa, henkisessä kannustamisessa ja

muussa tuessa. Suomen kaltaisessa pienessä maassa voisi odottaa, että jatko-opiskelijoita suorastaan yllytetään etsimään erikoinen *niche* itselleen eikä vain matkimaan suuren maailman johtavien yliopistojen tämänhetkisiä muotivirtauksia.

Uran urjetessa vapausasteet lisääntyvät, mutta motivaatiota ei välttämättä enää ole suunnan muuttamiseen. Jos määräaikaiseen virkaan valittu kansantaloustieteen tutkija on teorian mukainen itsekäs *homo oeconomicus*, hän varmaan yrittää puolustaa tekemiään investointeja henkiseen pääomaan. Elinikäiseen virkaan nimitetyllä ei ole yhtä suurta huolta toimeentulostaan, mutta hän saattaa vastustaa uudistuksia, koska uuden opettelu teettää ylimääräistä työtä. Vakinaisella opettajalla on houkutus toistaa kurssiejaan kuin vedetty kello myös siksi, että vanhasta luopuminen aiheuttaa mielipahan tunteita. Taloustieteilijät lankeavat siinä missä muutkin uponneiden kustannusten anomaliaan (Thaler 1999, 16), joka on yksi selitys ankkuroitumisanomalian esiintymiselle (Vihanto 2001, 100).

Dogmin elinaikaa voidaan pitkittää määrämällä, että kaikki jatko-opiskelijat käyvät saman opinmukaisen tohtorikoulun. Kun virkoihin valitaan uusia opettajia, perusteeksi vaaditaan vanhojen antamia asiantuntijalausuntoja. Haluttua vaikutusta voidaan vielä vahvistaa edellyttämällä, että virantäytöissä kriteerinä on opinmukaisissa jurnaleissa julkaistujen artikkelien lukumäärä. Tällaiset lehdet ovat pienessä maassa väistämättä ulkomaisia, jolloin alkuaankin vähäinen kiinnostus empiiriseen tutkimukseen näivetty edelleen. Toinen tahaton kannustinvaikutus on nuorten tutkijoiden houkutus keskittyä oman julkaisuluettelonsa kartuttamiseen ja ajaa pummilla laitoksensa yhteisissä toiminnoissa. Opiskelijan näkökulmasta

tämä ilmenee niin, että opettaja laiminlyö opetustaitonsa kehittämisen, lukee vain kapean erikoisalansa kirjallisuutta, ja suhtautuu väitteen harjoitus- ja muiden töiden ohjaukseen.

Kansantaloustieteessä on nykyään käytössä *referee*-järjestelmä, jossa käsikirjoituksen hyväksyminen julkaistavaksi edellyttää käytännössä kaikkien arvioijien myönteistä lausuntoa. Tämä johtaa siihen, että julkaisujen saamiseksi tutkijan on tärkeämpää oppia tekemään nöyrästi arvioijien määräämät muutokset, ja jopa ennakoimaan niitä, kuin kehittämään omaperäisiä ajatuksia. Taidosta pelata julkaisutehtailun säännöillä kehittyä vähitellen arvokasta henkistä pääomaa, jonka rationaalinen tutkija koettaa turvata vastustamalla käytänteiden muuttamista. Ihmisillä on taipumus välttää kognitiivista dissonanssia, ja peliin kerran ryhtynyt saattaa tyynnyttää omaatuntoaan uskotteleamalla, että järjestelmä varmaan sittenkin palvelee jollain tavoin tieteen etua.

Bruno S. Frey (2003, 208) esittää edellä mainittujen kyynisten näkökohtien lisäksi, että anonymilla arvioijalla on olemattomat ulkoiset kannustimet ottaa työssään huomioon journalin, tieteen tai muidenkaan etua. *Referee*-lausunto saattaa tähdätä lähinnä hänen omien julkaisujensa esilletuontiin ja niiden kritisointiin sensurointiin. Järjestelmä ruokkii maaperää tutkijoiden muodostamille piireille, joiden jäsenet arvioivat ristiin toistensa käsikirjoituksia, katsovat sormien läpi kaikkia vaivaavaa perusongelmaa, ja ehtivät saamaan havittelemansa viran ennen kuplan puhkeamista. Oppiensa mukainen *homo oeconomicus* menisi kai vielä pidemmälle ja turvautuisi plagiointiin, tekais-
tuihin aineistoihin ja muuhun vilppiin aina, kun odotettavissa oleva palkankorotus seuraavalla neuvottelukierroksella on riskeihin nähden riittävän suuri. Tällaisessa painajaisessa

ollaan jo hyvin etäällä humboldtilaisen sivistysyliopiston ihanteista.

Opiskelijoiden protestit vanhentuneita tutkintovaatimuksia vastaan tuottavat huonosti tulosta julkisen valinnan teorian mukaisesti. Uudistuksista koituvat hyödyt ovat hajallaan, haitat ovat keskittyneet, ja eturyhmien voima-suhteissa on tämän vuoksi rakenteellinen epäsuhta. Muistan jatko-opiskeluajointani keskustelutilaisuuden, jonka *Australian National University*'n opiskelijat järjestivät vuonna 1983 Canberrassa. Opiskelijajapuheenvuoroissa arvosteltiin kovin sanoin kansantaloustieteen opetuksen teoreettisuutta. Eräs *Senior Lecturer* vastasi, että talusteoria on erittäin, *erittäin* vaikeaa, ja käytäntöä lähempänä oleviin malleihin päästään vasta opintojen loppuvaiheessa. En tiedä, lunastiko mies koskaan lupaustaan. Tällaiset yliopistomaailman sisäiset jännitteet on hyvä olla tiedossa esimerkiksi silloin, kun vanhemmat valitsevat yhdessä lastensa kanssa näille sopivaa opiskelupaikkaa.

Tieteenharjoittajien mahdollisuudet suojautua muutoksilta ovat parhaat silloin, kun heillä on markkinavoimaa. Toisaalta on niinkin, että määräävä markkina-asema tarjoaa mahdollisuuden keskitettylle päätöksenteolle ja artikkelin alussa mainittujen systeemi-innovaatioiden toteuttamiselle. Joissakin tapauksissa jopa monopoli saattaa olla yhteiskunnan kannalta paras markkinarakenne. Tästä on viitteenä, joskaan ei tietenkään todisteena, esimerkiksi se, että kaikki kansantaloustieteen tutkinto-opetusta antavat yliopistot ovat Suomessa valtion omistuksessa.

Homo oeconomicus -teoria korostaa määräävän markkina-aseman ja vallan väärinkäytön riskejä. Johtopäätökset ovat toisenlaisia, jos myös sisäisten kannustimien uskotaan ohjaavan tieteen- ja muiden elinkeinonharjoittajien toi-

mintaa, tai julkisen vallan oletetaan jopa olevan platoninen hyväntahtoinen diktaattori. Tieteessä sisäistä motivaatiota synnyttävät huoli ja vastuuntunto opiskelijoiden suoriutumisesta työelämässä sekä odotettavissa oleva menestymisen tunne tieteellisen läpimurron osuessa omalle kohdalle.

5. Lopuksi

Blaug (1997, 3) aloittaa artikkelinsa toteamalla, että ”nykyaikainen kansantaloustiede on sairas”. Johtavien journalien lukijoilla on hänen mukaansa syytä epäillä laskeutuneensa oudolle planeetalle, missä tylsyys on tieteellisen julkaisemisen erityinen tavoite. Myös Frey (2001, 3) katsoo kirjassaan, että vieraantuminen todellisen maailman ongelmista on johtanut tutkimuksen köyhtymiseen ja tehnyt taloustieteestä ikävyyttävää formalismia. Mainittakoon, että *Journal of Economic Literature* -lehdessä julkaistun arvostelun mukaan kirjan ensimmäisen luvun *Inspiring, Dismal or Boring Economics?* tulisi olla pakollista luettavaa kaikille kansantaloustieteen jatko-opiskelijoille sekä näiden professoreille erityisesti Yhdysvaltain johtavissa yliopistoissa (Ng 2002, 1233). Edellä mainitulla jatko-opintokurssillani luku luetaan heti alussa.

Kansantaloustieteen opiskelijoilla on myös Suomessa aihetta seuraaviin kysymyksiin. Miksi kansantaloustieteessä opetetaan yleensä vain ekonometriaa, vaikka paljon muitakin käyttökelpoisia empiirisen tutkimuksen menetelmiä tiedetään olevan olemassa? Miksi taloudenpitäjien oletetaan yleensä aina tekevän päätöksensä optimoimalla, vaikka psykologian tutkimustiedon perusteella rationaalisuus tiedetään rajoittuneeksi ja optimointi mahdottomaksi?

Rajoittumattoman rationaalisuuden oletus on tuottanut kansantaloustieteelle merkittävää kilpailuetua suhteessa muihin yhteiskuntatieteisiin. Yhtenäisellä perusteorialla ja selkeällä käsitteistöllä on ollut kuitenkin hintansa. Olen tarkastellut tässä artikkelissa erityisesti opetuksen kehittämisen ja opiskelijoiden näkökulmasta, mitä ongelmia oletukseen liittyy ja miten niitä voitaisiin korjata Suomessa. Esille on tullut myös tarve käyttää nykyistä monipuolisemmin hyväksi empiirisen tutkimuksen menetelmiä.

Kansantaloustieteen opetuksen uudistaminen edellyttää jatkuvaa, laajaa ja avointa keskustelua tieteenalan ongelmista. Ranskassa toimiva *Post-autistic Economics Network* (www.paecon.net) on tästä esimerkki. Opettajien olisi osallistuttava muidenkin kuin vain oman tieteenalansa seminaareihin ja viljeltävä älyllistä uteliaisuutta uusia vaikutteita kohtaan. Rajanylitykset ovat hedelmällisiä myös tutkimusideoiden löytämisessä. Vuonna 2001 perustamani *Institutionaalisen taloustieteen verkosto* (www.tse.fi/yltalous/kt/mvihanto) osoittaa, että molemmansuuntainen vuoropuhelu on mahdollista. Verkostossa on tällä hetkellä 26 jäsentä, joista kaikki tutkivat taloudellisia ilmiöitä eri näkökulmista ja eri tieteenalojen menetelmiä käyttäen.

Kansantaloustieteen opiskelijoiden olisi hyvä opiskella muuallakin kuin vain omassa yliopistossaan. Virtuaaliopetuksen menetelmien kehittyminen antaa tähän joustavia mahdollisuuksia. Vaihtoon meneville opiskelijoille tulee usein yllätyksenä ulkomaisissa yliopistoissa esiintyvä lähestymistapojen ja oppisuuntien kirjo.

Tavoitteena kaikilla tulisi olla yhteiskunnan tarpeita mahdollisimman hyvin palveleva tieteenala. Tämä on sopusoinnussa ekonomistin

ammattietikan kanssa, jonka mukaan asioita on pyrittävä tarkastelemaan aina yleisestä näkökulmasta. Tehokkuustappion poistaminen loukkaa käytännöllisesti katsoen aina jonkun eturyhmän etuja, mutta tällä tulisi olla enintään painonsa arvoinen merkitys taloustieteilijän analyyseissa. □

Kirjallisuus

- Alsuhail, F. (2006), ”Tyydyttääkö suomalaisen kansantaloudellisen koulutuksen taso tutkimuksen ja työmarkkinoiden tarpeita? Opiskelijan näkökulma”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 102: 103–104.
- Andersson, J.O. (2006), ”Homo economicus och homo reciprocans”, *Ekonomiska Samfundets Tidskrift* 59: 63–69.
- Blaug, M. (1997), ”Ugly Currents in Modern Economics”, *Policy Options*, September, 3–8.
- Colander, D. (1992), ”The Lost Art of Economics”, *Journal of Economic Perspectives* 6: 191–198.
- David, P. (1985), ”Clio and the Economics of QWERTY”, teoksessa Witt, U. (toim.), *Evolutionary Economics*, Edward Elgar, Aldershot 1993, 267–272.
- Ferraro, F., Pfeffer, J. ja Sutton, R.I. (2005), ”Economics Language and Assumptions: How Theories Can Become Self-fulfilling”, *Academy of Management Review* 30: 8–24.
- Frey, B.S. (2001), *Inspiring Economics. Human Motivation in Political Economy*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Frey, B.S. (2003), ”Publishing as Prostitution? Choosing between One’s Own Ideas and Academic Success”, *Public Choice* 116: 205–223.
- Friedman, M. (1953), *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press, Chicago.
- Fuentes, A. (2004), ”It’s Not All Sex and Violence: Integrated Anthropology and the Role of Cooperation and Social Complexity in Human Evolution”, *American Anthropologist* 106: 710–718.
- Halko, M.-L. (2006), ”Mullistaako neurotaloustiede valintateorian?”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 102: 5–20.
- Hjerpe, R. (2003), ”Luottamus yhteiskunnan moraalil ilmentymänä ja sen vaikutus talouden menestykseen”, teoksessa Kannianen, V. ja Sintonen, M. (toim.), *Etiikka ja talous*, WSOY, Helsinki: 257–279.
- Kanazawa, S. (2006), ”‘First, Kill All the Economists...’: The Insufficiency of Microeconomics and the Need for Evolutionary Psychology in the Study of Management”, *Managerial and Decision Economics* 27: 95–101.
- Marwell, G. ja Ames, R.E. (1981), ”Economists Free Ride, Does Anyone Else? Experiments on the Provision of Public Goods, IV”, *Journal of Public Economics* 15: 295–310.
- Mas-Colell, A., Whinston, M.D. ja Green, J.R. (1995), *Microeconomic Theory*, Oxford University Press, New York.
- Miettinen, T. (2006), *Promises and Conventions. A Theory of Pre-play Agreements*, Helsinki Center of Economic Research (HECER), Discussion Paper No 97.
- Ng, Y.-K. (2002), ”Book Review of Frey (2001)”, *Journal of Economic Literature* 60: 1233–1234.
- Pohjola, M. (2006), ”Taloustieteilijät ja talouspolitiikka. Pääkirjoitus”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 102: 3–4.
- Puhakka, M. (2002), ”Taloustieteen teoria ja käytännön harhat”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 98: 144–151.
- Reinikainen, V.K. (1982), ”Kansantalousteorian toisen kriisin luonne ja kriisikeskustelun merkitys”, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 78: 342–361.
- Rubinstein, A. (2006), ”A Sceptic’ Comment on the Study of Economics”, *Economic Journal* 116: C1–C9.
- Sen, A.K. (1977), ”Rational Fools: A Critique of the Behavioral Foundations of Economic Theory”, *Philosophy and Public Affairs* 6: 317–344.

- Stigler, G.J. ja Becker, G.S. (1977), "De Gustibus Non Est Disputandum", *American Economic Review* 67: 76–90.
- Teece, D.J. (1984), "Economic Analysis and Strategic Management", *California Management Review* 26: 87–110.
- Thaler, R.H. (1999), "The End of Behavioral Finance", *Financial Analysts Journal* 55: 12–17.
- Vihanto, M. (2001), "Taloustieteen instituutioimmunitetti ja ankkuroitumisanomalia", teoksessa Riukulehto, S. (toim.), *Järkäleitä ja kulmakiviä. Instituutiot yhteiskunnassa*, Vaasan yliopisto, Levón-instituutti, Julkaisuja No. 96, Vaasa: 86–112.
- Vihanto, M. (2005), "Johdanto: Mitä on instituutio-taloustiede?", teoksessa Vihanto, M. (toim.), *Instituutiotaloustieteen nykyisiä suuntia*, Turun korkeakoulujen yhteiskunnallis-taloudellinen tutkimusyhdistys, Turku: 7–13.
- Vihanto, M. (2006), "Rationaalisuusoletuksen valinta oikeustaloustieteessä", *Oikeus* 35: 225–240.